

GERDA VAN WAGENINGEN

Samen staan we sterk

**GROTE LETTER BIBLIOTHEEK
DEVENTER**

1

Zelfs nu voelde ze het zand langs haar wangen schuren. Josefine Kloet stond aan de rand van het pas gedolven graf, waarin zojuist de kist van haar man was weggezakt. Aan haar hand had ze haar zoontje, een bleek mager jochie dat met grote schrikogen het gebeuren op het kerkhof volgde. Op haar arm zat haar dochtertje, dat huilde omdat andere mensen dat ook deden. Josefines ogen waren echter droog. De kou drong dwars door haar kleren en de stormachtige maartwind joeg het duinzand ver het land in.

‘Kom...’ Het was buurvrouw Maria van den Boogaard, die de jonge weduwe bij de arm greep. Schoorvoetend volgde Josefine haar. ‘Je hebt iets warms nodig,’ bemoederde Maria verder.

De zwarte gestalten liepen over de weg; een paar mannen en een paar vrouwen. De wagen waarop daarnet de kist naar het kerkhof was gebracht, reed nu leeg terug. Josefine zuchtte een paar maal. Ze voelde zich net zo leeg als die wagen. Leeg en kil. Net als het leven zelf was, dacht ze.

Onder het lopen gingen haar gedachten

terug naar de afgelopen vijf jaren, de tijd dat ze getrouwd was geweest. Gemakkelijke jaren waren dat beslist niet geweest. Armoede had ze in haar huwelijk evengoed gekend als vroeger thuis. Haar vader was een eenvoudige landarbeider geweest, gestorven aan de tering kort voordat Koos haar had gevraagd of ze met hem wilde trouwen. Haar moeder was toen al overleden, haar broer was naar Rotterdam vertrokken en werkte daar als bootwerker in de haven. Ze hadden weinig contact met elkaar, vandaag was hij er ook niet. Ze was alleen achtergebleven en die eenzaamheid had haar erg benauwd, daarom had ze het aanzoek van Koos geaccepteerd. Het leven op de Oldenhoeve had haar aantrekkelijk geleken bij hetgeen ze gewend was.

Koos was een keuterboer. Aanvankelijk was hij nog gezond en de eerste twee jaar hadden ze het best goed gehad. Ze had niet van hem gehouden, dat was ook niet veranderd na haar trouwen. Toen had ze ontdekt dat hij net als zoveel andere mannen te vaak jenever dronk.

Als hij dronken was, sloeg hij haar soms en ze had dat maar moeilijk kunnen verdragen. Zou het daardoor komen dat ze zelfs nu geen verdriet voelde om zijn overlijden? Er was eer-

der sprake van rust. De Oldenhoeve was van haar en haar kinderen. Hoe ze het komende zomer voor elkaar moest krijgen om het land te bewerken, wist ze nog niet, maar wat deed dat ertoe op dit moment? Koos had vorig jaar niet veel meer kunnen doen, omdat hij wegteerde van de kanker die hem uiteindelijk naar het graf had gevoerd. Zelf was ze sterk en gezond en ook had ze veel hulp gehad van verschillende burenen. Dat zou ook dit jaar weer zo gaan, intussen kon zij dan overwegen wat ze met de rest van haar leven aan moest. Vorige week was ze zesentwintig geworden.

Ze zuchtte diep.

‘Gaat het een beetje?’ Maria keek haar bezorgd aan.

‘Ja, hoor.’ Een dunne glimlach plooide zich om Josefines lippen. Ze waren nu het dorp weer uit en liepen langs de duinrand. Ginds lag de Duinhoeve, waar Maria en haar man Krijn woonden, niet ver daarvandaan lag aan hetzelfde zandpad de Oldenhoeve. Er kwam rook uit de schoorsteen. Het begrafenismaal zou klaarstaan en daarna zou ze alleen zijn, eindelijk alleen, zodat ze verder kon denken. Ze verlangde ernaar niemand meer om zich heen te hebben.

Alle mensen verwachtten dat ze verdrietig was, maar dat was ze niet. Bang, ja, dat was ze wel. Bang voor een onzekere toekomst, bang om haar zoontje Karel, die zo vaak ziek was. Bang om het kleine meisje dat nu door buurman Van den Boogaard werd gedragen en in zijn armen in slaap gevallen was. Honger en ziekte lagen altijd op de loer, maar ze had de boerderij, hoe klein en armetierig die ook was. Er hoorde een behoorlijk stuk duinland bij waarop niet veel wilde groeien, maar dat nog altijd goed was om schapen op te laten grazen. Ze kon de grond verpachten, als ze wilde. Ze kon ook – het was een gedurfde gedachte – proberen gasten te krijgen voor de zomer. Ze zuchtte opnieuw en keek toen resoluut om zich heen. Te veel gedachten waren ook niet goed voor een mens!

Veel mensen waren er niet gekomen om Koos Kloet te begraven. Familie had hij net zomin gehad als zij, vrienden had hij ook niet. Er waren burens, een enkele vrouw uit het dorp, die vroeger Koos' moeder nog hadden gekend. Ze was alleen. Nee, nee, zo mocht ze niet denken, ze was samen met haar kinderen. Ze had bovendien de Oldenhoeve en, hoewel ze arm was, had ze een gezin en een dak boven

haar hoofd; ze was gezond en aan haar handen mankeerde niets, ze zou er altijd de kost mee kunnen verdienen.

Ineens viel de zwarte schaduw van haar af, die haar de afgelopen jaren in zijn greep had gehouden. Koos ziek of dronken, de klappen, het gebrek aan werk dat hij aankon en daardoor de armoede die zo nijpend was geworden... alle narigheid was voorbij. Ze was vrij. Ze was onafhankelijk. Ze vond het helemaal niet erg om hard te moeten werken, maar vanaf nu kon ze dat doen op haar eigen manier en zonder de eeuwige moeilijkheden met haar man. Josefine richtte haar hoofd op en rechte haar rug. Goed, ze was weduwe en de mensen verwachtten van haar dat ze verdrietig was. Wel, dat mocht. Niemand hoefde te weten dat ze zich voornamelijk bevrijd voelde. Ze keek naar haar kinderen. Voor hen zou ze alles geven wat ze in zich had om ervoor te zorgen dat ze een beter leven kregen.

‘Bij Dingemanse hebben ze zomergasten,’ vertelde Maria een halfuur later aan een andere buurvrouw, toen ze allen rond de tafel zaten voor het eenvoudige begrafenismaal. Bijna tegen wil en dank spitste de jonge vrouw haar oren.

De andere vrouw knikte. ‘Weet je wat ze ervoor krijgen?’

Er werd een bedrag genoemd dat Josefine met verwondering vervulde. Ja, ze zou daar goed over na moeten denken, want dit waren nieuwe ontwikkelingen die zich niet lieten tegenhouden, en was er een betere manier om aan de armoede te ontkomen?

Eindelijk, eindelijk stond ze op haar erf en gingen de laatste mensen naar huis. Toen voelde ze zich ontzettend moe. Ze ging in het lege huis zitten en moest ondanks alles een beetje huilen. Was ze dan toch verdrietig? Nee, ze was moe. Moe van haar slechte geweten, omdat ze zich zo bevrijd voelde, moe van het veinzen van verdriet, moe van al die mensen om haar heen, die haar wilden troosten terwijl ze niet eens getroost hoefde te worden. Ze was ook moe van al die prijzende woorden over Koos, alsof hij nooit dronken was geweest, en alsof hij haar nooit had geslagen. Ze hilde een paar minuten en werd toen rustiger. Haar kinderen sliepen, uitgeput door de vreemde gebeurtenissen eerder die middag. Josefine verzamelde haar moed. Ze ging opruimen. Ze zou eerst haar zondagse kleren uitdoen en haar werkkleren aantrekken om de laatste sporen van de

begravenis op te gaan ruimen.

Werken gaf een mens rust. Het verzette je gedachten, wist ze. Haar vermoeidheid verdween toen ze eenmaal de kracht had gevonden weer bezig te zijn. Zie je wel, de moeheid had voornamelijk in haar hoofd gezeten, het resultaat van slecht slapen, te veel piekeren en grote zorgen.

Toen ze die avond aan tafel zat om de resten van het begravenismaal op te maken, voelde ze zich bijna tevreden. Alles was opgeruimd. De spiegel was omgekeerd zodat ze er weer gewoon in kon kijken. De klok liep weer. De versleten kleren van Koos lagen op een hoop, ze zou ze weggeven aan de diaconie. De rest van de schaarse bezittingen van haar man had ze in een lade geborgen om ze te bewaren voor later, voor de dag dat ze ze aan haar zoon kon geven. De enige foto die ze van Koos had, had ze ook in die lade gelegd. Ze voelde geen behoefte om die neer te zetten en er elke dag naar te kijken.

Haar ongelukkige huwelijk was voorbij. De toekomst was misschien niet zonnig te noemen, maar die zag er beslist beter uit dan haar leven in de afgelopen jaren.

Op het Repaer brandde diezelfde avond de kachel hoog om de kou uit huis te jagen. In de bedstee klonk de rochelende ademhaling van de zieke boer. Een longkwaal, volgens de dokter. Het zag er niet goed uit.

Chiel Bolijn keek neer op het wasbleke gezicht van zijn vader. Hoe lang zijn vader nog te leven had, was niet te zeggen. Lopen kon hij nauwelijks meer, altijd was hij moe en benauwd. Bij sommige mensen ging het snel, anderen waren sterker en leefden langer, had de dokter gezegd, maar beter zou zijn vader niet meer worden.

Chiel zuchtte en dacht aan het grote dilemma. Ten slotte boog hij zich naar voren. 'Ik ga naar Kees,' zei hij tegen zijn vader. 'Hij moet weten hoe ziek u bent.'

'Dat interesseert hem niet,' kwam het moeilijk verstaanbare antwoord.

'Zelfs als dat waar is, dan nog moet hij het weten. Het is aan hem om te beslissen wat hij er al dan niet mee doet.'

Chiel liet de paardenknecht de sjees van de deftige boerderij onder Burgh inspannen. Een brandende petroleumlantaarn moest de weg verlichten nu de invallende duisternis steeds langere schaduwen wierp.

Hij rechtte zijn rug.

Het was maar tien minuten rijden naar de Iepenhof, de boerderij van zijn oudere halfbroer, die hij nooit erg goed had leren kennen. Kees' moeder was overleden toen het kind nog klein was en toen hun vader hertrouwde met de moeder van Chiel, was Kees naar een kinderloze broer van zijn moeder gebracht, om daar te worden opgevoed. Van die oom had Kees de Iepenhof geërfd, waardoor de weg voor Chiel was vrijgekomen om straks boer te worden op het Repaer, de boerderij die al zes generaties lang in handen was van de familie Bolijn.

Op de een of andere manier had het nooit geboterd tussen Kees en zijn stiefmoeder. Ze zagen hem zelden op het Repaer. Met de verjaardag van hun vader kwam hij even een borrel drinken, sinds hij een paar jaar geleden was getrouwd. Verder kwam Kees op nieuwjaarsdag soms langs om de beste wensen te brengen. Langer dan een uur bleef hij nooit en op Kees' boerderij waren Chiel en zijn ouders nog veel minder vaak geweest. Er gaapte een grote afstand tussen beide halfbroers, al mocht Chiel zijn schoonzuster Sietje wel graag. Ze had twee kleine jongens, de jongste had Chiels